

Борисенко Л. Л.,
*ДВНЗ «Київський національний економічний
університет ім.Вадима Гетьмана»,
кафедра педагогіки і психології,
кандидат педагогічних наук, доцент*

ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ

У статті порушується проблема формування науково-дослідницької компетентності майбутніх економістів засобами інноваційних технологій навчання, оскільки одним із головних завдань вищих економічних навчальних закладів є розвиток наукового світогляду студентів, їхньої пошукової активності, творчих можливостей особистості.

Ключові слова: професійна підготовка, науково-дослідницька компетентність, пошукова активність, інноваційні технології навчання.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах сьогодення соціально-економічного розвитку суспільства пріоритетного значення набуває розвиток наукового світогляду студентів економічних спеціальностей, їхньої професійної культури, інтелектуально-творчого потенціалу особистості, що й актуалізує необхідність створення цілісної системи формування науково-дослідницької компетентності майбутніх економістів.

Особливої ваги ця проблема набуває у зв'язку з професійною підготовкою майбутніх фахівців-економістів на основі компетентнісного підходу, оскільки підвищуються вимоги до їхнього професіоналізму. Адже вони мають швидко реагувати на зміни економічної ситуації, приймати виважені, науково обгрунтовані рішення, віднаходити потрібну інформацію, постійно вдосконалювати свій професійний рівень шляхом самоосвіти. Сьогоднішній економіст, як наголошують науковці В. Луговий, М. Євтух, В. Зайчук, Л. Бондарєва, А. Нісімчук, І. Прокопенко, О. Шпак, має бути дослідником, оскільки саме він здійснює аналіз соціально-економічної ситуації, визначає науково обгрунтовані напрями розвитку та прогнозування економіки країни на макро-мікрорівнях; передбачає напрями економічного зростання; проектує життєдіяльність окремого підприємства певного регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З упровадженням Болонського процесу в країнах Західної і Центральної Європи активізується інтерес до компетентнісного підходу у вищій професійній освіті. Принципової важливості набувають теоретичні висновки науковців (В. Байденко, Н. Бібік, Н. Кузьміна, М. Князян, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, А. Хуторський) щодо сутності й

характеру ключових компетентностей, однією із яких є науково-дослідницька. Окремі аспекти формування науково-дослідницької компетентності в контексті студентської науково-дослідної роботи розглядали відомі вітчизняні учені А. Алексюк, Н. Дем'яненко, І. Зязюн, В. Майборода, М. Князян. Вагомий внесок у дослідження цієї проблеми внесли науковці І. Ковальова, О. Крушельницька, Я. Пономарьова, В. Сластьонін, О. Тихомирова, які розробляли та впроваджували технології розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців засобами науково-дослідницької роботи. Аналіз психолого-педагогічної літератури щодо проблеми формування науково-дослідницької компетентності свідчить про її недостатню розробленість у вітчизняних наукових роботах. Загальною тенденцією для цих досліджень є розкриття сутності та структури науково-дослідницької діяльності студентів, яка є підґрунтям формування науково-дослідницької компетентності майбутніх фахівців. Разом з тим, залишаються недостатньо вивченими шляхи формування цієї компетентності, що потребує спеціальних досліджень. Отже, тема статті є актуальною.

Метою даної статті є розкриття сутності поняття «науково-дослідницька компетентність», окреслення ролі означеної компетентності у професійній підготовці студентів вищих економічних навчальних закладів, визначення шляхів її формування засобами інноваційних технологій навчання.

Виходячи з мети нашого дослідження окреслено такі **завдання**:

– здійснити аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми;

– виявити протиріччя між вимогами до професійної підготовки майбутніх економістів та низьким рівнем сформованості у них науково-дослідницької компетентності;

– проаналізувати форми, методи, засоби інноваційних технологій навчання, які застосовуються у навчальному процесі та сприяють формуванню науково-дослідницької компетентності студентів Київського національного економічного університету.

Виклад основного матеріалу. З упровадженням Болонського процесу в країнах Західної і Центральної Європи активізується інтерес до компетентнісного підходу у професійній освіті. Теоретичною базою дослідження виступили положення європейських експертів Організації економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР), а також експертів програми «Визначення і відбір компетентностей: теоретичні та концептуальні засади» (DeSeCo). Принципової важливості набувають теоретичні висновки науковців В.Байденко, О. Глузман, Н. Кузьміної, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, А. Хуторського щодо сутності й характеру ключових компетентностей. У рамках означених позицій є можливим окреслити контури компетентнісної моделі майбутнього економіста, яку представлено системою таких компетентностей: науково-пізнавальної, саморозвитку, професійної,

комунікативної, полікультурної, соціальної, інформаційно-технологічної. У системі цих компетентностей закладено загальні напрями повноцінного особистісного і професійного функціонування фахівця та його зростання в сучасному суспільстві.

Аналіз й узагальнення вітчизняного і світового досвіду (Д. Дьюї, Н. Кічук, Г. Кловак, Ж. Піаже, К. Роджерс, С. Сисоева) дозволяє окреслити роль науково-дослідницької компетентності в підвищенні ефективності професійної підготовки майбутніх економістів:

– означена компетентність забезпечує кожному суб'єкту навчального процесу можливість розкрити свій інтелектуально-творчий потенціал, опанувати стратегіями наукового пошуку;

– науково-дослідницька компетентність забезпечує оволодіння методами наукового пізнання та оптимальними способами засвоєння наукових знань, вміннями швидко опрацьовувати й аналізувати нову інформацію, продуктивно її використовувати в майбутній професійній діяльності;

– науково-дослідницька компетентність сприяє вихованню в майбутнього економіста науково-дослідницького пошуку щодо розв'язання практичних та наукових проблем, що активізує процес самореалізації особистості економіста як професіонала-дослідника.

Аналіз наукового фонду з означеної проблеми дозволяє виокремити певні напрями її дослідження: висвітлення філософії сучасної освіти, методології гуманістичної педагогіки (В. Андрущенко, І. Бех, Є. Бондаревська, С. Гончаренко, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лутай, А. Маслоу, К.Роджерс, І. Якиманська); вивчення теоретичних засад організації науково-педагогічного пошуку (В. Буряк, В. Загвязинський, В. Краєвський, І. Лернер, О.Савченко); з'ясування провідних закономірностей розвитку мотивації особистості (О. Ковальов, О. Леонтьєв, С. Максименко, В. Рибалка, С. Рубінштейн, В. Татенко); визначення методологічної бази особистісно-професійного становлення, потенціалу різноманітних видів самостійної роботи й дослідницької діяльності майбутніх фахівців у їхній професійній підготовці (Є. Барбіна, Г. Васянович, О. Глузман, В. Гриньова, Н. Кічук, М. Князян, В. Козаков, Н. Кузьміна, З. Курлянд, А. Маркова, О.Пехота, М. Левочко); розкриття організаційно-технологічних аспектів системи ступеневої професійної освіти, тенденцій її розвитку (В. Луговий, Н. Ничкало).

Водночас зауважимо, у проведених наукових дослідженнях, націлених на оптимізацію професійної підготовки майбутніх економістів, розглядаються лише окремі аспекти формування науково-дослідницької компетентності, не враховуючи її як умову ефективного навчально-професійного навчання. Ця проблема концентрує навколо себе низку принципово важливих ключових питань, таких як: висвітлення структури науково-дослідницької компетентності майбутніх економістів; виявлення закономірностей формування означеної

компетентності у процесі психолого-педагогічної підготовки студентів вищих економічних навчальних закладів; розробка моделі формування науково-дослідницької компетентності та експериментальна перевірка її ефективності.

Як свідчать результати теоретичних досліджень (І. Бабин, Я. Болюбаш, В. Грубінко, В. Шинкарук), вирішення проблеми формування науково-пізнавальної компетентності майбутніх економістів дозволяє:

– активізувати пошуково-дослідницьку роботу студента, забезпечити цілісність його становлення як професіонала-дослідника в економічній сфері діяльності; розвиток дослідницьких умінь;

– збагатити дидактичний потенціал, що закладений у сучасній вищій школі, у більш повному обсязі використовувати педагогічні інновації, забезпечити вищий рівень професійної підготовки майбутніх економістів.

Між тим, аналіз психолого-педагогічних досліджень та результати експериментів, проведених на базі вищих навчальних закладів України свідчать, що формування науково-дослідницької компетентності студентів здійснюється на низькому рівні, майбутні фахівці-економісти не володіють в повній мірі методологією науково-дослідницької роботи, не спроможні охопити весь спектр її напрямів.

Отже, підвищення якості професійної підготовки майбутніх економістів пов'язане з потребою подолання суперечностей між вимогами до:

– формування конкурентноспроможного фахівця, здатного до творчої самореалізації в умовах соціально-економічного розвитку суспільства та ефективної праці в економічній сфері діяльності й низьким рівнем актуалізації його творчого потенціалу в традиційній системі його професійної підготовки;

– підготовки майбутнього економіста, здатного до науково-дослідницької діяльності, спрямованої на продукцію нових знань, розвитку методологічної функціональності особистості, її системного критичного мислення, володіння технікою рефлексивного самопізнання та низьким рівнем володіння студентами змістовими, технологічними, процесуальними компонентами цієї діяльності.

В основу дослідження даної проблеми покладено концептуальну ідею активізації самостійно-пошукової та наукового-дослідницької діяльності особистості майбутнього фахівця-економіста. Сутність ідеї полягає в тому, що самостійний науковий пошук є процесом осмислення й інтерпретації наукового фонду знань, набутого досвіду та вироблення на цій основі якісно нового суспільно й особистісно значущого знання. Ця ідея ґрунтується на принципі гуманізації професійної підготовки фахівця з використанням особистісно-орієнтованого підходу, що забезпечує зростання духовно-творчого потенціалу особистості (І. Бех, М. Євтух, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Кузьміна, О. Савченко, В. Сластьонін, В. Сухомлинський). Проблема становлення студента-дослідника у процесі професійної підготовки, його цілеспрямоване поступове переведення у професійну позицію економіста-дослідника розглядається нами в контексті гуманістично орієнтованої системи вищої освіти.

Як вказує М. Князян, пріоритетними передумовами формування науково-дослідницької компетентності є забезпечення інтелектуального саморозвитку студента, можливості самопроектування ним власного життя як процесу безперервного професійно-акмеологічного самозростання і творчої самореалізації [5].

Ми погоджуємося з положенням про системний характер дослідницької компетентності особистості (І.Зязюн [4], В.Кремень [7], В.Луговий [8]), системоутворювальним фактором якої виступає володіння нею наукової та практично орієнтованою професійно значущою інформацією, комплексами науково-дослідницьких і рефлексивних дій.

Зазначимо, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко [6] визначають дослідницьку компетентність як інтегральну якість особистості, що виражається в готовності і здатності до самостійного пошуку вирішення нових проблем і творчого перетворення дійсності на основі сукупності особистісно усвідомлених знань, умінь, навичок, способів діяльності і ціннісних установок.

М. Архипова пропонує таке визначення поняття «дослідницька компетентність майбутнього інженера-педагога»: володіння методологією і методами інженерно-педагогічного дослідження, тобто процесу планування, організації та здійснення пошуково-перетворювальної діяльності, об'єктом якої виступають психолого-педагогічна і галузева складові [1].

Як бачимо, серед дослідників немає однозначного трактування поняття дослідницької компетентності. Це зумовлює необхідність вивчення теоретичних аспектів такого феномена як «науково-дослідницька компетентність» майбутнього фахівця.

Спираючись на наукові праці вітчизняних вчених І. Бега, М. Степко, О. Глузмана, О. Пометун, О. Савченко, ми трактуємо науково-дослідницьку компетентність майбутніх економістів як інтегративну властивість особистості, що характеризує їхню готовність до вирішення дослідних (проблемних, освітніх, навчально-професійних, психолого-педагогічних) завдань, яка виявляється в єдності ціннісно-мотиваційного, когнітивного, операційного, особистісного компонентів.

Одним із напрямів формування науково-дослідницької компетентності майбутніх економістів є створення методичної та організаційної бази, яка охоплює навчально-пізнавальну (на прикладі навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу), проектувальну (виконання курсових робіт з психології та педагогіки), практичну (проходження педагогічної практики) та науково-дослідницьку (підготовка наукових робіт) складові навчально-виховного процесу вищого економічного навчального закладу.

Аналіз та узагальнення досвіду викладання психолого-педагогічних дисциплін у Київському національному економічному університеті надає підстави стверджувати, що дієвим засобом формування науково-дослідницької компетентності є впровадження інноваційних технологій навчання, які

включають такі методи та форми: проблемний виклад навчальної інформації, частково-пошукові та евристичні методи, «мозкову атаку», презентації, проекти, дискусії, ігрові методи, тренінгові та контактні заняття, кейс-метод.

Під час застосування цих методів оцінюються не стільки певні знання, скільки вміння студентів аналізувати ситуацію, творчо застосовувати набуті знання, логічно мислити, приймати рішення.

Розглянемо сутність методу проблемного викладу навчального матеріалу. Вона полягає в тому, що необхідною умовою його реалізації є проблемна інтерпретація наукової, навчальної інформації. Це передбачає: організацію проблемної ситуації; під проблемною розуміється така ситуація, коли той, хто навчається, стикається з деякими новими умовами та інформацією, в яких він не може прийняти рішення на основі вже наявних в нього знань і досвіду, тому він має здійснити дії з пошуку нової інформації і набуттю нового досвіду; формулювання проблеми; індивідуальне або групове вирішення проблеми суб'єктами навчання;

Сутність «мозкової атаки» полягає у вільному висловлюванні найрізноманітніших ідей, які можуть допомогти розв'язанню певної проблеми (Л. Бондарчук, Є. Федорчук [2]). У основі методу проектів лежить розвиток пізнавальних, творчих навичок та вмінь студентів. Указаний метод передбачає, що студенти індивідуально або в групах за певний час виконують пізнавальну, дослідницьку, конструкторську або іншу роботу на задану тему. Їхнім завданням є отримати новий продукт, вирішити наукову, технічну або іншу проблему.

Одним із методів активного навчання, що сприяє формуванню дослідницьких вмінь є кейс-метод або метод навчання на основі вирішення конкретних ситуацій. Метод являє собою специфічний різновид дослідницької аналітичної технології, яка включає операції дослідницького процесу, аналітичні процедури. На думку О. Смолянінової кейс-метод є наочно-проблемним, наочно-практичним і наочно-евристичним методом навчання одночасно, оскільки в ньому подається наочна характеристика практичної проблеми й демонстрація пошуку способів її вирішення [9].

Цінність кейс-методу полягає в тому, що він включає одночасно теоретичну і практичну проблему та актуалізує певний комплекс знань, який необхідно засвоїти при вирішенні цієї проблеми, а також вдало суміщає навчальну, аналітичну і виховну діяльність, що безумовно є діяльним і ефективним у формуванні науково-дослідницької компетентності майбутніх економістів.

Висновки. З огляду на викладене, науково-дослідницька компетентність майбутнього фахівця розглядається як така, що забезпечує оволодіння системними трансдисциплінарними знаннями методології наукового дослідження, вміннями критично опрацьовувати найновішу інформацію та використовувати її для розв'язання професійних задач. Викладений матеріал розкриває суттєві особливості інноваційних технологій навчання, реалізація яких є основою для формування науково-дослідницької компетентності майбутніх економістів. *Перспективою подальших пошуків у даному напрямку*

дослідження є: розробка методичних рекомендацій щодо організації науково-дослідницької діяльності студентів, яка є підґрунтям у формуванні науково-дослідницької компетентності майбутніх економістів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архипова М. В. Дослідницька компетентність майбутніх інженерів-педагогів / М. В. Архипова // Матер. V міжнарод. наук.-практичної конференції «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи», 22- 24 жовтня, 2009 р. – Хмельницький, 2009. – С. 144–148.
2. Бондарчук Л. Г. Методи активного навчання в курсі «Основи педагогічної майстерності» / Л. Г. Бондарчук, Є. Федорчук // Вища і середня педагогічна освіта. – К., 1993.– №16. – С. 51-56.
3. Євтух М. Б., Борисенко Л. Л. Науково-практичні підходи до проблеми формування науково-дослідницької компетентності майбутніх економістів / М. Б. Євтух, Л. Л. Борисенко // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць. – Вип. 5 (48) – 2012. – С. 42-51.
4. Зязюн І. А. Концептуальні засади теорії освіти в Україні / І. А. Зязюн // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2000. – № 1. – С. 11-24.
5. Князян М. О. Система формування самостійно-дослідницької діяльності студентів / М. О. Князян : [Монографія]. – Ізмаїл: Сміл, 2006. – 224 с.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Колективна монографія / Колектив авторів: Н. М. Бібік, Л. М. Ващенко, О. І. Локшина, О. В. Овчарук, Л. І. Паращенко, О. І. Пометун, О. Я. Савченко / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С.» 2004. – 112 с.
7. Кремень В. Г. Людиноцентризм в освіті: філософія нових підходів / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2006. – № 1. – С. 7-18.
8. Луговий В. І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні / В. І. Луговий // Педагогіка і психологія: вісник АПН. – 2009. – №2.– С. 14-27.
9. Смолянинова О. Г. Дидактические возможности кейс-метода в обучении / О. Г. Смолянинова // Режим доступа: <http://www.lan.krasu.ru/tudies/authors/smolyaninova/CASESTUDY/articles/Didacti>.

В статье рассматривается проблема формирования научно-исследовательской компетентности будущих экономистов средствами инновационных технологий обучения, поскольку одной из главных задач высших экономических учебных заведений является развитие научного мировоззрения студентов, их поисковой активности, творческих возможностей.

The article raises a question of future economist scientific and research competence formation using facilities of innovative technologies of studies as the main task of economic universities is the development of students' scientific convictions, searching activity, and creative abilities

Ключевые слова: профессиональная подготовка, научно-исследовательская компетентность, поисковая активность, инновационные технологии обучения.

Key words: professional training, scientific and research competence, searching activity, innovative learning technologies.